

Видатні вчені в галузі інноватики

*Інновація – це історично безповоротна зміна способу виробництва
речей*

(Й. Шумпетер)

Йозеф Алоїз Шумпетер

Йозеф Алоїз Шумпетер (нім. Joseph Alois Schumpeter) - австрійський та американський економіст, соціолог та історик економічної думки. Народився 8 лютого 1883 р. у м. Тріш (нині Трешть в Чехії) у Моравії, що входила в той період до складу Австро-Угорщини. Він був сином дрібного фабриканта одягу. Коли Йозефу було чотири роки, його батько помер, і він зі своєю матір'ю жив у досить скрутних матеріальних умовах, поки сім років по тому вона не вийшла заміж за генерала фон Келера, який командував військами віденського гарнізону і належав до родової австрійської аристократії. Це забезпечило Шумпетеру можливість вступити в закритий лицей для дітей австрійської знаті у Відні, який славився високим рівнем викладання давніх і нових мов. З 1893 року навчався в Терезіанумі (Відкрита гімназія фонду «Терезіанська академія» (нім. Das Öffentliche Gymnasium der Stiftung Theresianische Akademie; скор. Терезіанум, нім. Theresianum) - приватна школа на громадських правах, розташована у віденському районі Видно). У 1901 р. Шумпетер поступив на факультет права і політичних наук Віденського університету і провчився в ньому по 1906 р. У 1909-1911 рр. - професор Чернівецького університету, потім переїхав до університету м. Грац (Штирія), де був єдиним штатним викладачем економічних наук. У 1913-1914 рр. шляхом обміну між університетами Шумпетер викладав у Колумбійському університеті в США. Початок і сама течія першої світової війни справили на нього глибоке враження і тільки наприкінці 1918 р. він

спробував відійти від суто академічної діяльності, щоб перевірити свої сили в сфері економічної політики і практики. У 1919-1920 роках він займав пост міністра фінансів Австрії. Професор Рейнського (Бонн, 1925-1932) і Гарвардського університету, в якому він почав викладати протягом декількох місяців 1927-1928 рр. У 1932 р. Шумпетер остаточно переїхав до США і став знову викладати в Гарвардському університеті. Президент Економетричного товариства в 1940-1941 рр. Президент Американської економічної асоціації в 1948 році. Помер 8 січня 1950 р. у Гарварді.

У 1986 році на честь заслуг економіста і для вивчення його творчості було створено «Міжнародне товариство Йозефа Шумпетера»; в 2001 році в Берліні заснований Інститут Шумпетера. Частина особистої бібліотеки вченого зберігається в токійському університеті Хітоцубасі (бібліотека Шумпетера). У 2004 році в будинку, де народився економіст (у місті Трешть) президентом Чехії В. Клаусом був відкритий Музей Шумпетера (Rodný dům JA Schumpetera).

Видатний австро-американський вчений Йозеф Алоїз Шумпетер, який називав українського вченого Михайла Івановича Туган-Барановського "найбільш видатним російським економістом" [5, 1160, 1481], працюючи на території України, в Чернівцях, що належали тоді Австро-Угорській імперії, ще в 1909 -1911 рр., створив "інноваційну теорію підприємництва", на основі якої вже в 30-і роки розвинув "кондратьєвську циклічну парадигму" у напрямку інноваційної концепції "довгих хвиль", викладену у фундаментальному двотомнику "Ділові цикли" [3], який вийшов в світ в 1939 р. - тобто напередодні другої світової війни. Й. Шумпетер розробив не стільки теорію хвиль, скільки успішний метод для розуміння циклів взагалі.

Метод Шумпетера по суті не є міждисциплінарним, оскільки в цих роботах він намагався обмежити рамки аналізу "такого народного господарства, в якому панують приватна власність, поділ праці і вільна конкуренція" [1, 59-60]. Автор розрізняв "фактори зміни, які є ендогенними для капіталізму, і ті, які є екзогенними" [6, 11-12]. Війни, революції,

соціальні заворушення, урядова політика, землетруси та вирощування сільськогосподарських культур вважаються екзогенними. Для розуміння ендогенних факторів необхідно збагнути його уяву щодо "Теорії економічного розвитку" - так він назвав свою видатну роботу, яка побачила світ у 1912 р. Він сказав: "Під розвитком слід розуміти лише такі зміни господарського кругообігу, які економіка сама породжує, тобто тільки випадкові зміни «наданого самому собі», а не такого народного господарства, що приводиться в рух імпульсами ззовні"[1, 154]. Розвиток - це процес переривчастих змін і динамічної нерівноваги, викликаних інноваціями: "здійснення нових комбінацій" [1, 159].

Інновація зіграла центральну роль у теорії Шумпетера. Він охарактеризував її, "як встановлення нової виробничої функції. Це може бути виробництво нового товару, впровадження нових форм організації, таких як, наприклад, злиття, відкриття нового ринку і т. п." [2, 62]. У той же час, характеризуючи її творчу роль у створенні нового шляхом руйнування старого, він популяризував термін «(Творче) Креативне руйнування» [3, 115-140] в економіці. Інновація відрізняється від винаходу, який є, так би мовити, сирим матеріалом для інновації. "Особи, які вводять нові виробничі функції, які відрізняються від відтворюваних старих виробничих функцій і змінюють пропорції і кількість факторів виробництва в межах останніх, називаються підприємцями" [2, 77]. Інновації вимагають значно більших зусиль, ніж звичайне ведення бізнесу тому, що передбачають впровадження невипробуваного. Але якщо новий спосіб виробництва стає відомим іншим підприємцям, їм стає легше "(1) робити те ж саме, (2) покращувати і (3) робити подібні речі в подібних напрямках". Останні два види Шумпетер назвав "індукованими інноваціями", а першу, напевно, зовсім не можна назвати інновацією. Це пояснює той факт, що інновації розподілені в часі нерівномірно і з'являються пучками або кластерами, до того ж, "в конкретний час розподілені в економічній системі не випадково, а мають тенденцію концентруватися в певних секторах і секторах, пов'язаних з ними". Шумпетер

припустив, що інновації впроваджуються новими людьми і новими фірмами. "Інновація дає можливість новій фірмі отримувати прибутки лише деякий час, в кінці кінців вона вибуває з конкуренції і приходиться до занепаду" [2, 69]. Але є й виключення - випадки гігантських компаній, які є каркасом для змінного персоналу, який у свою чергу послідовно проводить інновації. Таке явище Шумпетер назвав трестовим капіталізмом, щоб відрізнити його від конкурентного капіталізму. "Інновації зазвичай потребують створення нового обладнання (або модернізації старого) і потребують часу і витрат" [2, 68].

Основні роботи Й.А. Шумпетера:

1. Теорія економічного розвитку (Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung, 1912). Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. - М.: Прогресс, 1982. - 455 с. [1]

2. Бізнес-цикли: теоретичний, історичний та статистичний аналіз капіталістичного процесу", в 2-х т. Schumpeter Josef Alois. Business Cycles: a Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process, 1939. [2]

3. Капіталізм, соціалізм і демократія (Capitalism, Socialism and Democracy, 1942). Шумпетер Й.А. Капіталізм, соціалізм і демократія. - К.: Основи, 1995. - 530 с. [3]

4. Десять великих економістів від Маркса до Кейнса (Ten Great Economists from Marx to Keynes, 1951). Шумпетер Й.А. Десять великих економістів от Маркса до Кейнса. - М.: Издательство Института Гайдара, 2011. - 416 с. [4]

5. «Історія економічного аналізу» («History of Economic Analysis», 1954). Шумпетер Й.А. История экономического анализа. В 3-х т. - СПб.: Экономическая школа, 2001-2004. - Т. 1-3. 1664 с. [5]

Передостання і остання незакінчена книги вийшли після смерті автора під редакцією вдови вченого Елізабет Шумпетер - кваліфікованого економіста, автора роботи «Статистика англійської заморської торгівлі з 1697 по 1808 рр.» («English Overseas Trade Statistics, 1697-1808», 1960). Окрім цього

вже в 1989 р. було видано своєрідний дайджест із праць Шумпетера під редакцією Річарда В. Клеменсез новим вступом до нього Річарда Седберга:

6. Schumpeter Josef Alois. Essays on entrepreneurs, innovations, business cycles, and the evolution of capitalism. // Josef A. Schumpeter; ed. by Richard V. Clemence; with a new introduction by Richard Swedberg.-Transactions Publishers, 1989. [6].

Михайло Іванович Туган-Барановський

Михайло Іванович Туган-Барановський народився 8 січня 1865 року в селі Солоне (Солянівка) Харківської губернії. В 1888 році він закінчив фізико-математичний факультет Харківською університету, отримав звання кандидата природничих наук. Однак, більше його захоплювали суспільні науки і майже одночасно з навчанням на фізико-математичному факультеті, він екстерном склав іспити на правничому факультеті.

1890 року виходить його перша стаття "Вчення про граничну корисність", в котрій намічається синтез теорії трудової вартості, висунутої класичною школою, та теорії граничної корисності австрійської школи. У 1894 році Михайло Іванович отримав ступінь магістра при Московському університеті. В 1895 році М. І. Туган-Барановський став приват-доцентом Петербурзького університету, де вів власний семінарій. В 1898 році в Московському університеті він захистив докторську дисертацію. В 1899 році за політичну неблагонадійність він був відсторонений від викладання, і тільки в 1905 році повернувся на кафедру на ту ж посаду. З 1913 року Михайло Іванович - професор Петербурзького політехнічного інституту.

М. І. Туган-Барановський надавав велике значення розвитку кооперативного руху. З 1908 року він брав участь у керівництві Комітетом сільських та кредиторозберувальних товариств. А в 1909 році створив

спеціальне науково-громадське друковане періодичне видання і став на чолі журналу "Вісник кооперації", за визнанням сучасників, найкраще із подібних видань не тільки в Росії, але й за кордоном. В журналі публікувалися матеріали про кооперативний рух в Росії та на Заході, а також статті теоретичного характеру.

В 90-ті роки XIX ст., коли М. І. Туган-Барановський почав публікувати перші роботи, у західних капіталістичних країнах все наявніше виявлялися монополістичні тенденції. В Росії капіталізм розвивався при збереженні численних залишків кріпацтва. З кінця XIX ст. і в перше десятиліття XX ст. в Росії з'явилися риси монополістичного капіталізму, що накладало відбиток на соціально-економічне та ідейно-теоретичне життя суспільства.

В слов'янській економічній думці поряд із марксизмом почала набувати популярності суб'єктивна школа. Виявилися глибокі розходження у розумінні багатьох основоположних проблем. Йшов процес ідейного і теоретичного розмежування представників різних соціальних прошарків.

Всі ці процеси відбилися на творчості М.І. Туган-Барановського, визначивши і його широкі наукові інтереси, і еволюцію поглядів. Туган-Барановський не належав якійсь певній течії економічної науки. Він був близький то до теорії граничної корисності, то до марксизму, то до ревізіонізму, потім до бернштейнізму, то знову до суб'єктивно-психологічної школи, то прагнув сполучити її ідеї з марксизмом, знайти нові сполучники і з'єднати те й інше.

Наукові висновки, зроблені Туган-Барановським близько ста років тому, не загубили своєї актуальності для України в наш скрутний час. Тим більше, що Михайло Іванович в останні два роки свого життя безпосередньо приймав участь у першому становленні української державності. Відразу після лютневої революції 1917 р. він вже в березні виїхав із Петербурга до Києва, де влітку стає секретарем фінансів Центральної Ради з входженням у її Генеральний Секретаріат, а потім і першим міністром фінансів, промисловості та торгівлі. Але його покликанням все ж таки була наука, а не

державна діяльність, і останній рік свого життя він присвятив викладанню у Київському університеті Св. Володимира та організації Академії наук України, яку разом із Володимиром Івановичем Вернадським вони створили восени 1918 року. Останній став її першим президентом, а Туган-Барановський очолив в ній відділення соціально-економічних наук. У відповідності зі своїми теоретичними поглядами він розробляє напрямки наукових досліджень як перспективну комплексну програму, що містила в собі практичні функції наукових досліджень економіки України і, насамперед, сільського господарства. Він підкреслює гостру необхідність вивчення історії господарства й економічної географії України.

Великого значення М. І. Туган-Барановський надавав вивченню економічної кон'юнктури, що на його думку, повинне давати матеріал для з'ясування економічних закономірностей і передбачення майбутнього розвитку економіки. У грудні 1918 р. він очолює створений з його ініціативи Український інститут економічної кон'юнктури. М. І. Туган-Барановський обирається першим в незалежній Україні академіком за фахом "теоретична економія". В останні роки життя він був також професором Київського університету і деканом його правничого факультету, який він і створив, очолював Українське наукове суспільство економістів. Але його бурхливу громадську і наукову діяльність 22 січня 1919 р. зупинила раптова смерть на 55-м році життя на шляху з Києва до Одеси, звідкіля видатний вчений у складі урядової делегації Української народної республіки мав направитися до Парижу на міжнародну мирну конференцію.

Теорії Туган-Барановського в світовій економічній думці

Ще у XVIII столітті в основу першої відтворювальної моделі засновника фізіократичного напрямку економічної науки - видатного французького вченого - медика та економіста – енциклопедиста Франсуа Кене було покладено методологію повторення виробничих процесів, їх відтворення на кожному новому витку часу. Але сама ідея економічних циклів сформувалась у іншого французького вченого Клементя Жюгляра вже

тільки у середині XIX століття. До цього увагу вчених - економістів привертали не цикли, а тільки кризи, що розглядались не як складові циклічного розвитку господарства, а як ознаки соціально-економічного катаклізму, що насувається мов хвиля цунамі, масштаби негативних наслідків якої невідомі. Мабуть, не випадково, що перші економічні цикли, пов'язані з поновленням активної частини основного капіталу, відкрив фізик за фахом Жюгляр, який визначив їх довжину у 7-11 років, тобто у середньому 9 років. Саме такий інтервал спостерігався у середньострокових циклах виробництва світових обсягів ВВП в останні 30 років XX століття, мінімальні темпи зростання якого припадали на кризові 1973, 1982, 1991, 2000 рр. Таким чином, наприкінці XIX століття в економічній науці склалась уява про існування єдиного “промислового”, або “ділового”, циклу тривалістю у 7-11 (8-10) років, який з посиланням на авторство Жюгляра було детально описано та всебічно проаналізовано у “Капіталі” Карла Маркса, завдяки чому він широко увійшов в проблематику світової економічної теорії і практики.

Видатний український вчений Михайло Туган-Барановський у цей час першим у світі розробив вчення про фундаментальну закономірність циклічності економічної динаміки. У 1894 р. він захистив магістерську дисертацію, яка вийшла у світ в тому ж році у вигляді книги “Промислові кризи у сучасній Англії, їх причини та найближчі впливи на народне життя”. Вона викликала бурхливу дискусію у широкому колі науковців не тільки економічних, але й інших суспільних наук. І це не випадково, оскільки Туган-Барановський показав закономірність не тільки виникнення криз, але й їх подолання завдяки активізації інвестиційної та соціальної політик. Туган-Барановський вибрав для аналізу широкий діапазон показників економічного розвитку Великобританії на протязі XIX століття тому, що саме ця держава була лідером світової економіки у цей час її прискореного промислового розвитку. Економічному аналізу було піддано не тільки виробничі показники, але й показники, що характеризували стан англійського

грошового та товарного ринку, а також його вплив на населення Сполученого Королівства і перерозподіл доходів та витрат у соціальних прошарках цього населення. Видатний труд Туган-Барановського на протязі ХХ століття було перекладено на німецьку, англійську, японську та інші мови. Таким чином, він став першим у світі системним дослідником циклічних закономірностей соціально-економічного розвитку.

Туган-Барановський досліджував цілий ряд фундаментальних проблем, пов'язаних з циклічним розвитком капіталістичного господарства. Йому вдалося запропонувати нові для того часу підходи до вирішення цього питання, обґрунтувати принципово важливі висновки, багато з яких повністю підтвердила реальна економічна історія ХХ століття. Починає автор свою працю з докладного опису промислових криз ХІХ століття. (На його думку, без звернення до історії неможливе серйозне теоретичне дослідження). Глибокий аналіз історії криз дозволив вченому виділити три їх спільні основні характеристики: стан товарного ринку, визначений ним як перевиробництво; зміни в області грошового обігу; коливання кредиту. На його думку, головною з цих характеристик є перша - "перевиробництво". Отже, науковий пошук привів до необхідності ретельно вивчити проблеми ринку.

Займаючись аналізом промислових криз в Англії, Туган-Барановський звернув увагу на помітну відмінність в швидкості накопичення виробничого і грошового капіталів:

- перший розвивається хвилеподібно, в його динаміці яскраво виражені періоди спадів і підйомів;
- другий нагромаджується безперервно, хоч і в його динаміці існують певні коливання.

У результаті механізм циклічного розвитку капіталістичного господарства був представлений таким чином. У пошуках прибуткового вкладання вільний грошовий капітал чинить постійний тиск на виробництво. І як тільки він туди проникає, починається ланцюгова реакція - розширення

однієї галузі вимагає розширення суміжних галузей, і поживлення охоплює поступово все народне господарство, причому насамперед - галузі, що виробляють засоби виробництва, оскільки будь-яке розширення виробництва вимагає збільшення постійного капіталу. Поступово, по мірі поживлення усього народного господарства, раніше вільні грошові капітали посилено притягуються у виробничу сферу через кредитну систему. Вони перетворюються з потенційної купівельної спроможності в реальну, підвищуючи попит і створюючи позитивну кон'юнктуру. Але як тільки витрачання вільного капіталу перевищить швидкість його накопичення, резерв, створений в період застою, поступово буде вичерпаний, і збільшення попиту припиниться. Припинення надходження вільних грошових капіталів виражається в біржовій кризі, що повністю порушує систему кредиту. По мірі витрачання вільних грошових капіталів будуються нові підприємства, і, як тільки їх будівництво закінчується, з елементів формування попиту вони перетворюються в елементи формування пропозиції. Становище на ринку змінюється. Тепер пропозиція починає випереджати попит, ринкова кон'юнктура різко погіршується, товарні ціни падають настільки, що не можуть покрити витрати виробництва. Таким, на думку вченого, є механізм циклічного руху капіталістичного господарства.

Головною заслугою Туган-Барановського є те, що у своїх дослідженнях він показав закономірність не тільки виникнення криз, але й їхнього подолання завдяки активізації інвестиційної та соціальної політик.

Працюючи професором Санкт-Петербурзького університету, Михайло Туган-Барановський виховав іншого видатного вченого Миколу Кондратьєва, який на початку 20-х років ХХ століття відкрив великі цикли кон'юнктури, що в подальшому було названо Кондратьєвськими довгими хвилями або скорочено К-хвилями. У 1923 р. вийшла друком книга М.Кондратьєва "Михайло Іванович Туган-Барановський". У ній він відзначив, що саме завдяки генію Туган-Барановського економічну науку в Росії було піднято на європейський рівень.

Вже наприкінці ХІХ століття видатний український вчений і, за визначенням іншого славнозвісного економіста Йозефа Шумпетера, “найкращий слов'янський економіст” Михайло Туган-Барановський першим у тогочасному світі розробив вчення про закономірність циклічності економічної динаміки, пов'язаної з періодичністю промислових криз, як фактору, що впливає на зміни у народному житті. У виданих через 15 років “Основах політичної економії” Туган-Барановський чи не вперше звернув увагу на необхідність саме соціальної, а не політичної спрямованості економічного розвитку шляхом посилення соціальної політики через гармонізацію диференційованих страт суспільства. Своєю теорією криз учений заклав основи інноваційно-інвестиційної моделі економічного розвитку, обґрунтував роль держави у керуванні економікою.

Окрім цього, найбільш глибоке наукове обґрунтування кооперації вперше у світі було дано також геніальним українським економістом Михайлом Туган-Барановським у його фундаментальній праці «Соціальні основи кооперації», що з'явилась у Росії напередодні революції 1917 р. До цього ціле десятиріччя питання кооперації знаходились в центрі уваги вченого. Його учень Микола Кондратьєв в 1923 р. в книжці про Туган-Барановського написав: «Роботи Михайла Івановича з питань кооперації, безсумнівно, необхідно визнати видатними, одними з кращих не тільки у нас в Росії». І про це свідчить інтерес до цієї фундаментальної праці Туган-Барановського у різних країнах світу.

Туган-Барановський стверджував, що для розвитку економіки країни активна структурна-інвестиційна й антимонопольна політики держави, у яких накопичений за роки рецесії і депресії вільний фінансовий капітал повинний бути використаний на освоєння інвестицій у реальному секторі, насамперед через інновації в конкурентноспроможних виробництвах і структурну перебудову всього господарства.

Микола Дмитрович Кондратьєв

Видатний російський учений-економіст Микола Дмитрович Кондратьєв народився 4 (16) березня 1892 року в селі Галуєвська Кінешемського повіту Подільської губернії (нині - в Вічугському районі Іванівської області, в 5 км відм. Вічугі). З 1905 року М.Д. Кондратьєв - есер. У 1906 році - член Кінешемського комітету ПСР, член страйкового комітету текстильників, за революційну діяльність виключений з семінарії, близько 7 місяців провів у в'язниці. Гурткову роботу вів аж до 1917 р. У 1913 році знову заарештовувався, місяць перебував в ув'язненні. Навчався на загальноосвітніх курсах. Навчався в церковно-приходській школі, учительській школі, училищі садівництва, в 1911 році закінчив (екстерном) Костромську гімназію і в тому ж році вступив на юридичний факультет Петербурзького університету; вчителями Кондратьєва були економіст [М.І.Туган-Барановський](#), історик А.С. Лаппо-Данилевський, соціолог М. М. Ковалевський, найближчим другом - соціолог Пителин Сорокін. У 1915 році закінчив університет, залишений при кафедрі політичної економії для підготовки до професури. Вчені заняття поєднував з практичною діяльністю - з 1916 року завідував статистико-економічним відділом Земського союзу Петрограда. У січні 1917 р. опублікував статтю "Продовольча криза і завдання організації господарства" ("Щомісячний Журнал", 1917, № 1), де розвивав ідею планомірного державного регулювання економічного життя в цілях подолання продовольчої кризи.

З 1918 року - у Москві викладав в Кооперативному інституті і Тимірязєвської (до 1923 року - Петровської) сільськогосподарської академії. Засновник і директор Інституту кон'юнктури (1920-1928). У серпні 1920 року проходив у справі «Спілки відродження Росії», був заарештований, але через місяць звільнено завдяки зусиллям І.А. Теодоровича і О.В. Чайнова. У 1920-1923 роках працював у Наркомземі, начальник управління

сільськогосподарської економіки та політики і «вчений спеціаліст». Працював у сільськогосподарській секції Держплану СРСР. 19 квітня 1928 р. усунений з посади; в 1930 році разом з іншим видатним вченим-аграрником О.В. Чаяновим заарештований у «справі Трудової селянської партії», Колегією ОДПУ 26 січня 1932 р. обох засуджено до 8 років тюремного ув'язнення. М.Д. Кондратьєв містився в Суздальському політизоляторі, тоді як О.В. Чаянов відбував покарання у Казахстані.

М.Д. Кондратьєв теоретично обґрунтував «нову економічну політику» в СРСР, за що і поплатився життям, оскільки саме І.В. Сталін згорнув НЕП і здійснив Великий перелом в 1929 р., а вже в 1930 році організував і почав процеси «у справі Промпартії» і «у справі Трудової селянської партії», а далі вони стали наростати як снігова лавина, знищивши мільйони радянських громадян. Військовою колегією Верховного суду СРСР 17 вересня 1938 р. М.Д. Кондратьєв був засуджений до розстрілу і того ж дня розстріляний. [4] Місце розстрілу - «Комунарка» (Московська область), де він і похований у братській могилі. [5]. У 1939 році за повторним вироком розстріляний і О.В. Чаянов. Реабілітований М.Д. Кондратьєв одночасно з О. В. Чаяновим в 1987 році.[6]

М.Д. Кондратьєв є основоположником теорії «великих циклів кон'юнктури», відомих як «Цикли Кондратьєва». В історію світової науки він увійшов саме завдяки відкриттю на початку 20-х років ХХ ст. великих циклів кон'юнктури, що затвердилися надалі під назвою кондратьєвських «довгих хвиль» або скорочено К-хвиль.

Шляхом економетричного аналізу статистичного матеріалу про динаміку виробництва чавуну і свинцю, видобутку та споживання вугілля, середнього рівня товарних цін, відсотка на капітал, заробітної плати, зовнішньоторговельного обороту та інших економічних показників розвитку господарств Англії, Франції, Німеччини, США протягом приблизно 140 років (з 80-х років ХVІІІст. до 20-х років ХХ ст.) він емпіричні ряди цих показників розклав на три складові:

- Загальна тенденція змін (тренду) з її швидкістю, яка закладена у теоретичну криву ряду, тобто випрямлену криву емпіричного ряду;

- Прискорення цієї тенденції, тобто зміна темпів зростання, яке характеризується відхиленнями між емпіричним і теоретичним рядами і являє собою коливальні величини, що відображають циклічні зміни економічних кон'юнктур;

- Випадкові відхилення в цих кривих.

При цьому Кондратьєву вже було відомо, що якщо великі цикли кон'юнктури в цих рядах існують, то в них існують поряд з ними ще й цикли середньо та короткострокові, тобто цикли Жюгляра та Кітчина. Щоб виключити вплив середньострокових циклів, довжина яких приблизно дорівнює 9 рокам, він використовував ковзку середню за 9 років, за допомогою якої також виключив вплив й короткострокових циклів. У підсумку шляхом економетричного аналізу розвитку господарств чотирьох найбільш розвинутих країн світу Кондратьєву вдалося визначити два повних та один неповний великі цикли кон'юнктури довжиною 48-60 (у середньому 54-55) років. Кожен з цих циклів складався з підвищувальної та знижувальної хвилі. Розуміючи, що в економетричній моделі розвитку світового господарства неможливо врахувати вплив усіх ендогенних факторів, не кажучи вже про екзогенні, він підкреслював відносну точність та вірогідність наближення трендів тієї чи іншої країни до мегатрендів світового розвитку.

Таким чином, Микола Кондратьєв відкрив великі цикли кон'юнктури, які й були покладені в основу його теорії «довгих хвиль», період кожної з яких становить у середньому 54-55 років. Більш того, за допомогою моделі цих циклів він передбачив не лише Велику депресію, але й нинішню Велику рецесію 2008-2011 рр. Кондратьєв пояснив причинність виникнення циклів необхідністю оновлення основного капіталу і вказав на погравлення у сфері технічних винаходів перед початком і на самому початку підвищувальної хвилі великого циклу кон'юнктури.

Слід підкреслити, що кризи 30-х і 90-х років ХХ - першого десятиліття ХХІ ст. підтвердили прогностичну сталість теорії "довгих хвиль" Кондратьєва. Адже він на момент своїх досліджень у 20-х роках розрахував дві повні "К-хвилі" і третю незакінчену, кінець якої мав припасти на 30-і роки як кризові для економіки. Точність цього прогнозу вразила наукову громадськість у період Великої депресії 30-х років. Але Кондратьєва вже не було в живих у 1939 р. - році виходу узагальнюючого поліциклічну економічну теорію двотомника "Ділові цикли" Йозефа Шумпетера [13], коли почалася друга світова війна. Після її закінчення відбувся економічний бум, через що результати досліджень цих вчених були забуті більше ніж на 30 років. І тільки валютно-фінансова та нафтова кризи початку 70-х років, які сталися на зламі вже четвертої "К-хвилі", у верхній її точці, спонукали вчених багатьох країн повернутися до цих ідей.

Рівно через 36 років після публікації двотомника Шумпетера, в 1975 р. вийшла в світ книга американсько-німецького економіста Герхарта Менша "Технологічний пат: інновації долають депресію" [14], яка розвинула інноваційну теорію "довгих хвиль" і поклала початок активізації досліджень наукової спільноти у напрямку циклічної парадигми розвитку природи і суспільства. Але поряд з інвестиційно-інноваційною складовою довгохвильових коливань (1-я емпірична правильність Кондратьєва), в них присутня і соціально-політична (2-а емпірична правильність Кондратьєва), продовольча (3-я емпірична правильність Кондратьєва), синхро-часова (4 - я емпірична правильність Кондратьєва) і соціокультурна (5-а емпірична правильність Кондратьєва-Сорокіна-Хлебнікова-Кузьменко) складові. Остання 5-а емпірична правильність як доповнення, які впливають з теорій П. Сорокіна і В. Хлебнікова, була введена В. Кузьменко в 2002 р., оскільки сам Кондратьєв «безпосередньо позначив їх тільки чотири. Тут слід зазначити, що він просто не встиг включити її в свою теорію «довгих хвиль», оскільки праця, що характеризує соціальні та культурні цикли, виявлені його другом - видатним російсько-американським соціологом Питиримом

Сорокіним, була опублікована останнім, коли Кондратьєва вже не було в живих. Таке коливання кондратьєвської "довгої хвилі" може бути пояснено "законом поколінь", вперше сформульованим геніальним російським поетом Велімиром Хлєбниковим [15] ще в 1914 році початку першої світової війни. За цим законом у різних періодах з інтервалом 27-28 років поперемінно народжуються то раціональні (з більш розвиненою лівою півсферою головного мозку) прагматики-політики, то ірраціональні (з більш розвиненою правою півкулею головного мозку) творці культури. Таким чином, останній феномен можна віднести до одного з емпіричних наслідків "довгих хвиль" Кондратьєва, яка не була ним сформульована, але підтвердилася в Росії та СРСР протягом двох останніх століть»[16]. Таким чином, в одну К-хвилю вкладаються якраз два покоління людей, що беруть участь в її формуванні та реалізації.

Примітки

1. Кондратьев Н. Д. Суздальские письма. – М.: Экономика, 2004. – С. 17.
2. Кондратьев Н. Д. Особое мнение. Избранные произведения в 2-х книгах. – М.: Наука, 1993. – Кн. 1. – С. 441.
3. Кондратьев Н. Д. Суздальские письма. – М.: Экономика, 2004. – С. 199.
4. [↑ Жертвы политического террора в СССР](#)
5. [↑ Кондратьев Николай Дмитриевич](#)
6. [↑ Кондратьев Николай Дмитриевич](#) Хронос.
7. Кондратьев Н.Д. Проблемы экономической динамики. – М.: Экономика, 1989. – С. 197.
8. Длинные волны: НТП и социально-экономическое развитие. / С.Ю. Глазьев, Г.И. Микерин, П.Н. Тесля и др. – Новосибирск: Наука. Сиб. отделение, 1991 – 224 с.
9. Корольков М. Дело Кондратьева. // Знание-сила. – 1991, № 3. – С. 39.

10. Маевский В.И. Кондратьевские циклы, экономическая эволюция и экономическая генетика. – М.:ИЭ РАН, МФК, 1994. – 40 с.; Маевский В.И. Введение в эволюционную макроэкономику. – М.: Изд. «Япония сегодня», 1997. – 106 с.

11. Моуги Р. Развитие процесса длинноволновых колебаний. // Вопросы экономики. – 1992. - № 10. – С.76. – Cycles, 1992, vol. 43, №2.

12. Кондратьев Н.Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды. – М.: Экономика, 2002.

13. Scumpeter J. Business Cycles: A Theoretical, Historical and Statistical Analysis of the Capitalist Process. – N.Y.-L., 1939.

14. Mensch G. Stalemate in Technology: Innovation Overcome the Depression. – Cambridge, Mass., 1979.

15. Хлебников Велимир. Спор о первенстве. Закон поколений. // Творения. - М.: Сов. писатель, 1986. – С. 646-652; Велимир Хлебников. Доски Судьбы. Василий Бабков. Контексты Досок Судьбы. – М.: Рубеж столетий, 2000. – 288 с.

16. Кузьменко В.П. Пятая эмпирическая правильность “длинных волн” Николая Кондратьева. // Научное наследие Н.Д. Кондратьева в контексте развития российской и мировой социально-экономической мысли: Материалы к Международному научному симпозиуму, посвященному 110-летию со дня рождения Н.Д. Кондратьева. – М.: МФК, 2002. – С. 193-196.

Основні видання робіт М.Д. Кондратьєва:

· Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры. – М.: РАНИОН, 1928;

· Кондратьев Н. Д. Проблемы экономической динамики. – М.: Экономика, 1989. – 526 с.;

· Кондратьев Н. Д. Основные проблемы экономической статики и динамики. М.: Наука, 1991. – 567 с.;

· Кондратьев Н. Д. Рынок хлебов и его регулирование во время дойны и революции. – М.: Наука, 1991. – 487 с.;

- Кондратьев Н. Д. Избранные сочинения. – М.: Экономика, 1993. – 543 с.;
- Кондратьев Н. Д. Особое мнение. Избранные произведения в 2-х книгах. – М.: Наука, 1993. – Кн. 1. – 655 с., Кн. 2. – 719 с.;
- Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды. – М.: Экономика, 2002. – 767 с.;
- Кондратьев Н. Д. Суздальские письма. – М. Экономика, 2004. – 879 с.

Доц. каф. УІД, Апарова О.В.